

KLEIO

*Tijdschrift van de Vereniging van Geschiedenisleraren in Nederland
(V.G.N.)*

NEGENDE JAARGANG - NUMMER 5 - JUNI 1968

27 - 28 SEPTEMBER DIDACTIEKCONFERENTIE:

V. W. O. ,

H. A. V. O. ,

M. A. V. O. en

KWEEKSCHOLEN.

De jaarlijkse didactiekconferentie op de "Pietersberg" te Oosterbeek wordt dit jaar gehouden op vrijdag 27 en zaterdag 28 september a. s. en zal gewijd zijn aan:

de functie van vaardigheden in het geschiedenis-
onderwijs.

Deze conferentie is bestemd voor hen, die geschiedenis geven op scholen voor V. W. O. ,

H. A. V. O. ,

M. A. V. O. en

kweekscholen.

Indien U aan deze conferentie wilt deelnemen, noteer s.v.p. bovengenoemde data in Uw agenda. Nadere mededelingen over deze conferentie volgen aan het begin van het nieuwe schooljaar.

didactiekcommissie V. G. N.

IETS OVER TOEKOMSTPLANNING EN HET ONDERWIJS

Dr. M. B. v. d. Hoeven

In 1964 verscheen te München het boek "Der Griff nach der Zukunft" van Jungk en Mundt; de titel verraaft overduidelijk het thema van de in deze bundel verzamelde opstellen. In een daarvan wordt de vraag gesteld: "Was ist Planung?" en het korte antwoord luidt: "Verovering van de tijd" 1). De quintessens is dat we voor het eerst in de geschiedenis de toekomst niet over ons laten komen, maar dat we deze actief trachten te construeren. Daar zijn specifiek economische redenen voor, waartoe we ook rekenen de bevolkingsgroei, die om vooruitziende ruimtelijke ordening vraagt, om planning van de energievoorziening, wegenbouw, bouw en verzorging van woon- en recreatiecentra, enz. Tot de economische factoren behoort ook de vraag naar de massaproductie, die van de bedrijven marktanalyse en marktbeheersing vraagt in tegenstelling tot vroeger, toen de vraag de markt beheerste. Eveneens behoort er toe het vraagstuk van de werkgelegenheid en dat der inflatie, het begeleidend verschijnsel van een overspannen arbeidsmarkt.

En tenslotte - en dat is wellicht het allerbelangrijkste - het gehele onderwijs zal op de helling moeten, waarbij een der eerste vragen zal zijn die naar een *éducation permanente*.

Het vraagstuk van de planning is veelomvattend en bevat tal van zuiver technische kwesties, zoals de vragen "door wie, waartoe en op welke wijze zal gepland worden". Deze puur technische vragen zullen we laten rusten, evenals een overigens belangrijke vraag, vooral door Duitse futurologen gesteld; Ist ein langfristige Prognose überhaupt möglich? 2). De moderne maatschappij daagt ons nu eenmaal uit en we kunnen de ontwikkeling eenvoudig niet over ons laten komen. We moeten bewust trachten de ontwikkeling te overzien en zo mogelijk te corrigeren. Hier zij slechts opgemerkt dat planning een intelligente prognose vereist op basis van waargenomen causale verbanden en functionele samenhangen. Verder moeten we bedenken dat planning ondenkbaar is zonder een strikt wetenschappelijke fundering, die niet beperkt kan blijven tot één wetenschap, in casu de econometrie, maar het werk moet zijn van veelzijdig samengestelde groepen van deskundigen uit vele vakwetenschappen.

Uiteraard doet onmiddellijk een gevaar op. Professor Albeda merkte terecht op dat "planning, gebaseerd op de toepassing van de resultaten der wetenschap gemakkelijk kan leiden tot een verder aanmoedigen van de alomtegenwoordige neiging tot technocratie, de almacht van kleine groepen deskundigen, die praktisch geen verantwoording kunnen afleggen". 3). Dit zou een dirigisme in de hand werken, waarbij alle "plannen van de arbeid" slechts kinderspel zouden blijken te zijn.

Hier ligt een probleem van de eerste orde. Algemeen wenst men als ideaal een politieke en een sociaal-economische democratie, dat wil zeggen participatie van zoveel mogelijk groepen en individuen in de economische opbouw, respect

voor het individu en het minimaliseren van de risico's (bijvoorbeeld de werkloosheid). Er moet dus een tweespalt overbrugd worden en wel tussen groei, efficiency en deskundigheid enerzijds en democratische inspraak anderzijds. Het slaan van die brug zal niet gemakkelijk zijn. We worden namelijk steeds meer geconfronteerd met een fataal fatalisme. Galbraith, gevolgd daarin door andere economen, aanvaardt eenvoudig dit fatalisme 4). In zijn werk *The new industrial State* schrijft Galbraith: "Als we blijven geloven dat de doelstellingen van het industriële systeem - de expansie van de produktie, de groei der consumptie, de technologische vooruitgang en de publieke illusies die daarbij horen - in ons leven thuis horen, dan zullen al onze levens ten dienste staan van die doelstellingen.

Onze behoeften zullen worden "gemanaged" in overeenstemming met de eisen, die het systeem stelt; het staatsbeleid zal diezelfde invloed ondergaan; het onderwijs zal worden aangepast aan de behoeften van de industrie; de discipline die vereist is voor het industriële systeem zal de conventionele moraliteit zijn van onze samenleving." 5). Wat schiet er dan nog over van de hooggeroemde individuele vrijheid?

Tegen dit fatale fatalisme verzetten zich met name de Franse denkers. 6). Zij vinden dat daardoor de massa van het volk gemoleculiseerd wordt, door reclame en propaganda geschikt gemaakt om er mee te manipuleren maar tegelijk ongeschikt gemaakt voor het meedenken en meebeslissen.

Daarom moet een goede planning volgens hen gedemocratiseerd worden omdat zonder het afleggen van verantwoording elke machtsuitoefening, politiek en sociaal-economisch, verderfelijk is. Deze democratisering houdt allereerst decentralisatie in. In de eerste plaats omdat de top, die over de beleidsvragen moet beslissen, niet over de noodzakelijke deskundigheid kan beschikken en verder, omdat de top gigantisch belast zou worden. Reeds nu kan in ons parlement bijvoorbeeld maar een zeer klein percentage der leden het economische debat volgen. Maar veel ernstiger is dat alle voedende initiatieven gedood zouden worden, waardoor de hoognodige efficiency geschaad zou worden en waardoor eerst recht de machine de mens tot een zielloze robot zou maken. Deze democratisering is nodig bij de opzet én bij de uitvoering van het plan. Dat wil zeggen dat er overeenstemming en instemming moet bestaan, zulks om de gevaarlijke klip van de technische bureaucratie te vermijden. Maar het betekent tevens dat het plan slechts indicatieve waarde heeft, een ontwikkeling aanraadt maar nooit dwingend voorschrijft. 7). Zo blijft er ruimte voor het particuliere initiatief en voor snelle reacties bij toevallige calamiteiten, die altijd mogelijk blijven.

Hier rijst een nieuwe moeilijkheid. Eist de democratische instelling een zogenaamd meerderheidsbesluit? Als men deze vraag bevestigend beantwoordt stuit men onmiddellijk op de vraag naar de verantwoordelijkheid. De technologische vooruitgang is stellig niet gebaat bij een dwangmatig opgelegd meerderheidsplan, gebaseerd op de balanced growth.

Het zou te ver voeren hier verder op de technische details in te gaan; slechts enkele algemene punten willen we noemen. De voorbereidingsfase van een

nieuw plan eist een lange periode, twee à drie jaar. Op grond van nacalculaties van het vorige, nog lopende plan, kunnen sectorsgewijze nieuwe plannen worden uitgewerkt als basis voor het nieuwe centrale plan. In deze fase vooral moeten wetenschap en directe belangengroepen samenwerken.

De tweede fase is dan het nemen van beslissingen, zoals Paillet het noemt "les grandes options". Daartoe behoren beslissingen over vragen als:

- meer consumptie of arbeidsverkorting;
- prioriteit voor particuliere of voor overheidsbestedingen;
- ruimtelijke spreiding;
- structuur der productie.

Moet hierover tenslotte in de Volksvertegenwoordiging gedebatteerd en gestemd worden? Op deze gewichtige vraag, gewichtig in verband met de democratie, luidt het antwoord: Debatteren wel, stemmen niet. Het ideaal zou zijn dat de aan het bewind zijnde "regeringspartijen" ruim voor de algemene verkiezingen het nieuwe plan bekend maken, zodat de oppositie eventueel met alternatieve ideeën kan komen, zodat de kiezer althans op dit gewichtige punt bewust een keuze moet maken. Zo voorkomt men tevens een zuivere technocratie.

Debatteren en stemmen in het Parlement heeft weinig zin omdat maar zeer weinig leden zinvol zullen kunnen meepraten en nog minder zinvol kunnen stemmen als zowel plan als alternatief plan niet lang daarvoor in discussie zijn geweest en de kiezers gesimplificeerd aangeboden.

Want, men vergete niet dat, ook al beschouwen we een plan slechts als indicatief, de maatschappij er een gehele planperiode aan vast zit. Daarom eisten we al de mogelijkheid op om reactieve wijzigingen in te voeren bij het optreden van storende nevenfactoren. Maar grosso modo moet principieel van het plan worden uitgegaan indien dit eenmaal is aanvaard (waarbij we laten rusten door welke instantie).

Bij dit alles zal enorm veel afhangen van de vorming van een "publieke opinie". Het is namelijk noodzakelijk dat de burger actief participeert en dat hij zich niet alleen passief als consument gedraagt. Daarom moet van de burger een minimum van deskundigheid, van mede-weten, geëist worden. Maar daarvoor zijn kennis, informatieve verwerking en interesse noodzakelijke voorwaarden. De opvoeding tot staatsburgerschap heeft in onze tijd een economische dimensie nodig. Hoe kies ik en hoe lees ik een krant zijn hierbij belangrijke vragen, waartoe de a.s. burger opgeleid moet worden. Want men mag gerust stellen dat zonder een globaal inzicht en zonder de nodige belangstelling bij de burgers de moderne maatschappij onbestaanbaar is en een planmatige, vooruitziende politiek onuitvoerbaar.

Tegen deze achtergrond willen we nu wat dieper ingaan op de plaats en de taak van het onderwijs. Vooraf enkele stellingen, die wel niet weersproken zullen worden naar ik mag aannemen:

- ieder moet de gelegenheid hebben de opleiding te verwerven, waarop hij individueel aanspraak kan maken;
- beslissend moet daarbij zijn welk aandeel de jonge mens later zal hebben in

- het economische, sociale, politieke en culturele leven;
- aangezien de maatschappijstructuur voortdurend verandert is ook het onderwijs ipso facto doorlopend "in verandering".

Aansluitend bij de laatste stelling zien we dat tot nu toe de veranderingen bij het onderwijs veel trager verliepen dan de maatschappelijke veranderingen en dat we in de stroomversnelling, waarin de maatschappij thans vertoeft, met het onderwijs helemaal achterop dreigen te geraken. Er is langzamerhand een beangstigende discrepantie ontstaan tussen wat het onderwijs geeft en de maatschappelijke eisen, zozeer zelfs dat van een nationaal probleem kan worden gesproken. Er is weliswaar een niet onbelangrijke opstuwung wat de numerieke deelname aan het onderwijs betreft, met name bij het middelbaar en straks bij het hoger onderwijs, maar of deze numerieke vermeerdering van de abiturienten parallel loopt met een wezenlijke vernieuwing moet alsnog betwijfeld worden. Daar komt bij dat de vermeerdering van de aantallen studerenden de maatschappelijke evolutie bevordert, maar deze maatschappelijke evolutie vraagt onmiddellijk om meer en beter onderwijs en deze kringloop is niet te stuiten. Nu is het onderwijs in alle geledingen, met uitzonderingen bij het wetenschappelijk natuurwetenschappelijk onderwijs, uit de aard der zaak conservatief. Van de leerkrachten wordt in de tweede helft van hun loopbaan een schier bovenmenselijke taak verwacht: zich bezighouden met de aan hun zorg toevertrouwde leerlingen en zich bezighouden met de vorderingen der wetenschap.

Wat zijn nu de grootste gebreken in het onderwijsstelsel, zoals wij dat kennen?

- het gebrek aan doorstroming; grote aantallen vallen af of bereiken met vertraging de eindstreep, wat economisch niet meer te verdedigen valt;
- onvoldoende soepele overgangen tussen het primaire, secundaire en tertiaire niveau; de nieuwe wet op het Voortgezet Onderwijs biedt onvoldoende garanties dat er verbetering zal komen;
- de hogere beroepsopleiding tendeeft heel sterk naar het tertiaire niveau hetgeen onjuist is. Nog altijd moet het beroepsonderwijs in de eerste plaats zorgen voor de aflevering van grote groepen abiturienten voor maatschappelijke beroepen. Het tertiaire onderwijs is daarvoor niet ingericht en behoeft dat ook niet te zijn. Het tertiaire onderwijs is principieel bedoeld als de vorming voor een geestelijke, zo men wil intellectuele elite en niet voor een beroepsopleiding;
- het beoordelingssysteem voor de leerprestaties is volkomen verouderd. Bezitten de leerkrachten, goed wetenschappelijk opgeleid, wel de nodige bekwaamheid voor een verantwoorde en juiste beoordeling in verband met de maatschappelijke eisen? Dit houdt geen veroordeling in maar slechts het constateren van de evidentie dat men zeer wel een goed wetenschappelijk onderlegd docent kan zijn, die bovendien nog goed les geeft ook, zonder dat hij bij zijn lange opleiding de nodige scholing heeft verworven voor een goed beoordelingssysteem;
- met de beoordeling hangt ten nauwste samen het euvel van de dikwijls hooggeroemde uniformiteit van het onderwijs. Terwijl ik deze zinnen schrijf zitten enkele duizenden leerlingen gebogen over de uniforme opgaven voor het

eindexamen. Eén moment van onachtzaamheid, een duidelijke off day, en volgens normen komt er de onvoldoende te staan. Die uniformiteit begint met het klassikale stelsel, waardoor elke docent zich gaat inschieten op de bekende grijze middenmaat en dat wel vijf jaar achtereenvolgend tot het eindexamen volgt. Is dit in overeenstemming met het scheppen van de beste kansen voor iedereen? Ligt hierin niet de verklaring, dat nog steeds naar een berekening van professor Van Heek de kansen om academicus te worden voor een kind uit de hogere, middelbare en lagere milieus zich verhouden als 89 : 15 : 2? 8). Zal de nadruk op de differentiatie in de Brugklas hier uitkomst brengen?

Wij menen dat bij de nieuwe wet een grote fout is gemaakt door de invoering van het Brugjaar. Een cours d'orientation van drie jaar is een minimaal vereiste. Waarom heeft men dit Franse stelsel niet aangedurfd? Nergens ben ik een afdoende weerlegging van het Franse systeem tegengekomen. Ik weet wel dat het integrale gymnasium zich hardnekkig verzet tegen wat het de deformatie van het gymnasiale onderwijs noemt. Maar hoeveel onjuiste beslissingen op grond van deze houding genomen worden - onjuist in de betekenis van het verloren gaan van veel kansen op academisch onderwijs - valt nauwelijks te becijferen. Een punt apart vormt de toepassing van nieuwe moderne hulpmiddelen bij het onderwijs. Veel mogelijkheden blijven nog ongebruikt omdat er een tekort is aan didactische bijdragen om de hulpmiddelen toe te passen. Hier moet een belangrijke achterstand worden ingehaald.

Biedt de nieuwe wet-VWO geen uitkomst uit de geschetste impasse? We zouden gelaten kunnen afwachten, natuurlijk! Maar de toekomst, de moderne, in een stroomversnelling verkerende maatschappij, stelt hoge eisen. Verandert er werkelijk door de nieuwe wet zoveel aan de totaliteit van het onderwijs?

Welke eisen stelt die maatschappij dan? zal men terecht vragen.

Laten we eerst de nuchtere getallen laten spreken. In 1960 was van de totale beroepsbevolking 11% werkzaam in de agrarische sector en visserij, 42% in de industriële sector (waaronder de bouwnijverheid) en 47% in de dienstverlenende sector. De cijfers uit Amerika en Rusland wijzen duidelijk aan, dat de laatste sector steeds meer aan belangrijkheid wint. In de industriële sector vinden we op elke 1000 werkers 190 hoofdarbeiders, waarvan 7 academici. In de dienstverlenende sector komen op elke 1000 plaatsen 610 hoofdarbeiders voor, waaronder 56 academici. Uit deze cijfers - waarover in Amerika een uitgebreide literatuur bestaat - blijkt duidelijk, welke sectoren van het onderwijs van het grootste belang zullen worden. Voor de industriële sector blijft dat uiteraard de technische school in al haar geledingen. Voor de dienstverlenende sector daarentegen komt de nadruk veel meer te liggen bij het algemeen vormend onderwijs, aangevuld met administratief en economisch beroepsonderwijs, het komende MEAO en HEAO. De aantallen benodigde academici wijzen er op dat dit een bijzonder geselecteerde, uiterst verantwoordelijke groep is. Hier is beroepsonderwijs in de gangbare zin onnodig, maar moet veeleer de nadruk vallen op een zo hoog mogelijke wetenschappelijke opleiding. In termen van de nieuwe wet volgt hieruit, dat het VWO beperkt kan blijven tot een intellectuele

bovenlaag (wat heel iets anders is dan een maatschappelijke bovenlaag), dat het HAVO met name de meeste hoofdarbeiders zal moeten leveren, al dan niet met een aanvullende opleiding bij het HEAO. Een nauwkeurige analyse van de beroepsbevolking zal waarschijnlijk meer gegevens kunnen verschaffen over de keuzepakketten die het meest gewenst zijn.

Na deze getallen moet de aandacht gevestigd worden op het sterk dynamische karakter van de moderne maatschappij, die functie- en beroepswisseling mogelijk moet maken. Het tijdperk van de éducation permanente staat voor de deur. Maar dat vereist een geheel andere aanpak van het onderwijs. Het wordt hoe langer hoe minder van belang te weten, wat een leerling op een bepaald moment, in casu het eindexamen, aan parate kennis bezit als wel er achter zien te komen of hij de juiste technieken beheerst voor deze éducation permanente. Dat vereist een geheel andere examenteknik waarbij nagegaan moet worden of de leerling met de hem verschaftte werktuigen kan werken.

Wanneer met de schoolse opleiding verdere studie overbodig is zal een ontnuchterende desillusie worden.

De veranderde leefwereld, de komende technopolis, zal hogere eisen stellen aan het culturele leven, met name aan de vrije-tijds-besteding. "Persoonlijk bewustzijn en individuele verantwoordelijkheid, het streven naar ontplooiing van eigen capaciteiten, het bereiken van een dienovereenkomstige positie in de maatschappij, het vrijwillig aanvaarden van groepsbindingen, waarbij men zich betrokken voelt en weet, zullen kenmerkend zijn voor de toekomstige onderlinge verhoudingen" zegt Souren terecht. 9). Tenslotte zullen van het onderwijs andere didactische en organisatievormen vereist worden, waardoor samenwerking, het nemen van initiatieven, verantwoordelijkheid dragen beter tot hun recht komen.

Dit alles vergt van het onderwijs een aanpassing die tot nu toe te traag verliep. Van buiten af komen er echter factoren die onafwendbaar tot bezinzing nopen. Allereerst de enorme kostenstijging. Onderwijs vormt de grootste post op de Rijksbegroting (meer dan 1/4 van het totaal) en deze kostenstijging gaat door.

Economisch gezien moet het onderwijs van een consumptieve functie overgeschakeld worden naar een produktieve functie. Dat wil zeggen dat de interne en externe efficiency van het schoolwezen komen te vallen onder economische maatstaven.

Uit de geschetste verwachting over de toekomst kunnen enige conclusies worden getrokken.

- De ontwikkeling van het onderwijs kan in feite niet meer aan het particulier initiatief overgelaten worden. Misschien is het ogenblik aangebroken om het principe van Groen van Prinsterer over te nemen van de openbare gezindtenscholen. De steeds toenemende bemoeienissen van de Overheid met het onderwijs nopen tot een herziening zonder nochtans de bevochten vrijheid van onderwijs aan te tasten. Maar die vrijheid vereist niet het bestaan van enkele duizenden zelfstandige schoolbesturen.
- Het is gewenst dat er een Nationale Raad voor het Onderwijs wordt ingesteld (in de geest van de SER en de Raad voor de Volksgezondheid) 10). De Over-

heid heeft in 1965 een landelijke stichting in het leven geroepen om het onderwijsprobleem permanent te onderzoeken. Dat was brood- en broodnodig! In 1966 bleken in ons land meer dan 50 pedagogische, psychologische en sociologische instituten en 25 andere instellingen zich bezig te houden met onderwijskundige onderzoeken. Welk een dubbel, zelfs meervoudig werk. Om het werk vanaf de analyse van de problematiek tot en met de evaluatie in het onderwijs veilig te stellen is coördinatie hoogst noodzakelijk. Wanneer er in Berlijn één uitmuntend pedagogisch centrum is, waarin alle richtingen samenwerken, waarom moeten wij dan beslist drie pedagogische centra hebben?

Tenslotte moeten we naar, wat Souren noemt, een "strategie van het onderwijs", een "strategie der vernieuwing". 11).

Deze strategie zal gericht moeten zijn op het evoluerend toekomstbeeld, gebaseerd op de visies op de maatschappelijke evolutie en het leven in de komende tijd. Er zal bezinning nodig zijn op de gewenste ontwikkeling van het onderwijs. Dat het daarbij niet zal ontbreken aan spanningen tussen verlangens en mogelijkheden is voor ieder duidelijk. De strategie zal voor alles moeten uitgaan van het principe der geleidelijkheid bij de vernieuwingen. Dat daarbij de praktijk naast de theoretische bezinning een belangrijke plaats toekomt is al even evident. Alle experimenten moeten een zekere openheid dragen.

Dat de weg lang en moeilijk zal zijn weten we, maar de tijd dringt.

Amersfoort, 22 april 1968

- 1) Robert Jungk und Hans Josef Mundt, Der Griff nach der Zukunft, München 1964
- 2) N. Wiener, Kybernetik und Gesellschaft, Praag 1963
W. Heisenberg, Physik und Philosophie, Praag 1966
- 3) W. Albeda, Toekomstdenken, planning en publieke opinie, Amersfoort 1968
- 4) Kerr, Dunlop, Harbison en Myers, Industrialisatie of de mens, Markareeks 1966
- 5) J. K. Galbraith, The new industrial State, London 1967
- 6) André Görz, Le socialisme difficile, Paris 1967, pag. 13
- 7) Albeda t. a. p. bl. 2
- 8) Economisch Statistische Berichten 26 juli 1967, bl. 749 (voetnoot)
- 9) C. J. M. H. Souren, Hoe kunnen veranderingen in het onderwijs tot stand komen, Amersfoort 1968, bl. 194
- 10) Souren, Een Nationale Raad voor het Onderwijs in Paedagogische Studiën, september 1956, bl. 257 vgl.